
SAŽETAK

Gospić se razvio na povoljnom topografskom položaju u središnjem dijelu Ličkog polja, na ocjeditom dijelu zaravni uz rijeku Novčicu, u blizini najpovoljnijih prijelaza preko rijeka Like i Bogdanice. Matematički položaj (u sredini sjevernog umjerenog pojasa) i topografski položaj (u zavjetrini Velebita, unutar središnje ličke zavale) utječu da šire područje grada (Srednja Lika) karakterizira umjerno kontinentska klima sa svježim ljetom i odgovarajućim ekološkim obilježjima. Istodobno, prevladavajući karbonatni sastav podloge uzrokuje prevlast krške hidrografije s visokim sezonskim kolebanjima vodostaja. Unatoč postojanju tragova starije naseljenosti, grad je planski utemeljen u prvoj polovini 18. stoljeća kao rezultat potrebe za potpuno novom prostornom organizacijom u specifičnim geopolitičkim uvjetima (Vojna krajina). Pored povoljnijeg lokalnoga (topografskog) položaja, na izbor tog lokaliteta za razvoj novoga središnjeg naselja presudno su utjecale komparativne prednosti kompleksnog geografskog položaja: intraregionalni položaj (u prostorno najvećoj i središnje položenoj zavali između Velebita, Kapele i Plješivice), povoljan strateški položaj (izvan neposrednog pograničnog položaja prema Osmanskom Carstvu) i čvorišni prometno-geografski položaj (križište uzdužne prometne trase duž ličko-gacke zavale i poprečnih odvojaka preko Velebita i Ličkog sredogorja).

Tijekom povijesno-geografskog razvoja položaj i značenje Gospića mijenjali su se u skladu s općim razvojnim procesima i ovisno o nadregionalnim prostornim odnosima, pri čemu su se s vremenski promjenljivim značenjem isticale strateška, upravna i prometna funkcija. U vojnokrajiškom razdoblju nadređeno značenje imala je njegova strateška, a u županijskom razdoblju upravna funkcija, koje je trajno dopunjavala prometno-posrednička funkcija. Unatoč tim središnjim funkcijama, u tradicionalnom razdoblju nije se demografski izdvajao u mreži naselja šireg prostora Like, odnosno Ličko-krbavske županije. Relativno brži gospodarski i demografski razvoj zabilježio je između dvaju svjetskih ratova (posljedica izgradnje željezničke pruge) te 1950-ih i 1960-ih godina (lokalna polarizacija kao rezultat industrijalizacije, odnosno razvoja funkcije rada). Slabljenje prometno-geografskog položaja sredinom 1970-ih godina, a potom i rastuća kriza društveno-političkog sustava, odrazili su se u sporijem razvoju tadašnje općine i naselja Gospić sedamdesetih i osamdesetih godina, a posljedično i intenziviranju negativnih demografskih procesa. Nakon rušilačkih učinaka rata i postupne poratne obnove, trasiranjem autoceste kroz zapadnu Liku ponovo je osnažen čvorišni prometno-geografski položaj, a na taj način i stvorene pretpostavke za potpuniju revitalizaciju i afirmaciju Gospića kao potencijalnog pola razvoja regije i županije. Unatoč značajnim rezultatima u obnovi materijalne strukture i podizanju funkcionalne opremljenosti grada, revitalizacija grada suočena je i s ozbiljnim problemima. To se prije svega odnosi na njegov suvremeni demografski razvoj koji je obilježen

dubokim strukturnim i dinamičkim problemima. Pritom posebno treba izdvojiti duboku ostarjelost stanovništva i posljedično negativno prirodno kretanje, kako u Gospiću, tako i u svim naseljima njegove gradske regije. Istovremeno, Gospić karakterizira umjerena imigracija stanovništva, ali – po brojnosti i strukturi – daleko ispod potreba demografske revitalizacije i složenijega društveno-gospodarskog razvoja potencijalnog regionalnog pola razvoja. Razvoj Gospića kao prostorno-razvojnog pola Like, odnosno Ličko-senjske županije, nije samo regionalno (županijsko) nego i prvorazredno nacionalno pitanje. O uspješnosti tog projekta ovisi stabilizacija naseljenosti na tom specifično važnom, ali demografski najproblematičnijem dijelu Hrvatske, pa stoga i buduća prostorno-funkcionalna integracija države kao cjeline. To nalaže potrebu procesuiranja perspektivnog razvitka Gospića kao regionalnog pola razvoja na stručno osmišljenim osnovama kao jedan od strateških projekata Republike Hrvatske.

Premda je već između 1900. i 1961. broj stanovnika naselja Gospić više nego udvostručen, njegov ukupan porast kroz čitavo 20. stoljeće iznosio je tek 84,8%. Glavni je razlog smanjenje broja stanovnika između 1991. i 2001. za gotovo tri tisuće ili 22,5%. Upravo su demografska kretanja 1990-ih godina najviše poremetila dotadašnja demografska obilježja i strukture stanovništva. Stoga stanovništvo Gospića konstantno od 1991. bilježi prirodni pad. Broj mladog i starog stanovništva 2001. gotovo se izjednačio što je rezultiralo znatnim povećanjem udjela osoba s osobnim prihodima (umirovljenika), a smanjenjem udjela uzdržavanog stanovništva (djece). Međutim, najveća promjena zabilježena je u narodnosnoj strukturi: udio Hrvata u ukupnom stanovništvu između 1991. i 2001. povećan je sa 55,6% na 93,4%. Istodobno je udio Srba smanjen sa 35,9% na 3,9% zbog njihovog odlaska iz Gospića i Hrvatske u prvoj polovini 90-ih godina prošlog stoljeća. U odnosu na naselje Gospić, stanovništvo grada Gospića već je i prije 1991. imalo znatno nepovoljnija obilježja, koja su 1990-ih postala još izraženija. Tako je gotovo kroz sva međupopisja 20. stoljeća bilježena ukupna depopulacija, koja je kulminaciju od 41,1% dosegla u razdoblju 1991.–2001. U čitavom promatranom razdoblju od 1900. do 2001. godine ukupan broj stanovnika grada Gospića smanjen je za 65,9%. Prirodna depopulacija javlja se već 1973., odnosno gotovo dvadeset godina ranije nego u naselju Gospić. Uz ukupnu i prirodnu depopulaciju javlja se i intenzivan proces starenja stanovništva, pa je već 1991. zabilježen indeks starenja veći od 100 odnosno broj starog stanovništva premašio je broj mladih. Zbog prirodne depopulacije i emigracije taj se nerazmjer do 2001. još više produbio. Svi ti čimbenici utjecali su i na to da je u gradu Gospiću na kraju promatranog razdoblja (2001.) udio aktivnog stanovništva bio znatno manji, a udio osoba s osobnim prihodom veći nego u naselju Gospić. Veliku sličnost između 1991. i 2001. s naseljem Gospić pokazala je promjena narodnosne strukture s time što je drastični pad relativnog udjela Srba u gradu bio ipak nešto blaži.

Promatrajući kroz povijesno-urbanistički okvir, Gospić je mlad grad, no arheološki artefakti, ma kako skromni, svjedoče o potrebi čovjekovog gospodarenja ovim područjem, a time i o njegovoj važnosti u pojedinim vremenskim razdobljima. Najstariji trag obitavanja je slučajni nalaz kamene glačane sjekire s rupom za nasad u dvostrukoj funkciji sjekire i čekića, kakve se koriste tijekom razdoblja neolitika i eneolitika (cca 6000.–2200. prije Krista). Tijekom srednjeg brončanog

doba (1600.–1300. prije Krista) na tom se području vjerojatno nalazilo ravničarsko naselje. Na taj nas zaključak navodi slučajan nalaz iz razorenog brončanodobnog grobnog humka *tumula* – oštećen brončani mač tipa *Sauerbrunn*. Gospički mač ukrašen je na gornjem dijelu sječiva, ispod drška, urezanim ornamentom. Kao grobni prilog, uz pokojnika se prilagao na samom početku srednjeg brončanog doba. To je dosad jedinstven nalaz u Hrvatskoj i rječitro govori o trgovačkim i kulturnim vezama tadašnje domicilne populacije s istočnoalpskim prostorom. U kasnom brončanom dobu narod Japoda naseljava područje prigradskog naselja Lipe. Pored njega nalazi se paljevinska nekropola iz koje potječe nalaz pogrebne urne sa spaljenim ostacima pokojnika i brončanim nakitom kao grobnim prilozima. Gradina Lipe datira u sam kraj 9. i početak 8. stoljeća prije Krista. U antici i srednjem vijeku zasad nemamo arheoloških tragova kontinuiranog naseljavanja na području grada. No, vjerojatno nakon 1527. na lijevoj obali Novčice grade se dvije kružne turske kule – kula age Senkovića, uz gradski Stari most, i nizvodno, kula age Alića. Obje su građene kao obrambene, čuvajući prijelaze preko rijeke, no imale su i stambenu funkciju. Zajedno s ostalim kulama u Ličkom polju čine dio turske fortifikacijske linije tijekom 16. i 17. stoljeća.

U srednjem vijeku, sve do osmanske ugroze, područje današnjeg Gospića bilo je razmjerno gusto naseljeno o čemu svjedoči znatan broj naselja koja se spominju u srednjovjekovnim pisanim izvorima. Ponajprije su to bili Kasezi, a u njihovoj neposrednoj blizini Gačelezi, Sutpetar i Sičevo. Plodno polje oko donjeg toka Like nalazilo se na trgovačkom putu preko Baških Oštarija prema današnjem Karlobagu. U isto je vrijeme planinski masiv Velebita osiguravao svojevrsnu izoliranost srednjovjekovne Ličke županije, pa je tamošnjem stanovništvu omogućio nesmetan razvoj, poglavito u prvim stoljećima nakon doseljenja. Osim plemenitih Mogorovića živjeli su ondje kmetovi, ali i gradokmetovi, društvena skupina s posebnim pravima i obavezama. U 15. stoljeću na prostoru Ličke županije spominje se i nomadsko vlaško stanovništvo. Na području srednjovjekovne Ličke županije, oko donjeg toka Like, razvili su se gotovo svi srednjovjekovni oblici života. Plemeniti su Mogorovići imali vlastito sudstvo i običaje, gradili su svoje utvrde na obroncima Velebita i Ličkog sredogorja, koje od kraja 14. stoljeća postupno preuzimaju Kravski knezovi i Frankapani. Gradile su se crkve i razvila se trgovina. Kraljevska je vlast vremenom ojačala. Svakodnevni život tekao je svojim prirodnim povijesnim razvojem sve do kraja 15. i početka 16. stoljeća, kada je postupno, zbog osmanske ugroze, počeo slabjeti. Stanovnici su se počeli iseljavati i područje je današnjeg Gospića zašlo u razmjerno dugo razdoblje osmanske vlasti. Današnji Gospić svoje korijene svakako treba tražiti u srednjovjekovnim naseljima koja su tu postojala sve do početka 16. stoljeća, u prvom redu Kasezima, te u plemenitim Mogorovićima i utvdama koje su gradili, čije se neznatne ostatke još uvijek može pronaći na obroncima Velebita i Ličkog sredogorja.

Povijest Gospića u osmanskom razdoblju (16. i 17. stoljeće) razmotrena je u sklopu nekoliko problemskih cjelina. Opći geopolitički, socioekonomski, etnokulturni i demografski procesi promatrani su u kontekstu pograničnih osmanskih nahija Like (popis iz 1550.) i Novoga (popisi iz 1574. i 1604.) u čijem se sastavu nalazilo današnje područje grada. Drugi problemski sklop odnosi se na pitanje prostornih i funkcionalnih struktura naselja koje osmanski izvor s početka 17. sto-

ljeća navodi kao *mezru Gospić* te se dotiče problema njegova porijekla i ubikacije. Polazeći od analize osmanskih katastarskih popisa problematizirani su različiti aspekti povijesnog razvoja (kontinuiteti i diskontinuiteti), ponajprije kad je riječ o marijanskom kultu s kojim se povezuje nastanak imena Gospić, te se skreće pažnja na problem ubikacije objekta „Gospojina crkva“. Premda područje oko donjeg toka Novčice nije bilo žarište naseljenosti, osmanske su krajiške strukture prepoznale stratešku vrijednost toga prostora. Gospićki je prostor zahvaljujući povoljnom prirodnom položaju postupno postao sve značajniji čimbenik na osmanskoj krajini u Lici o čemu izravno svjedoče i fortifikacijski objekti, koje možemo smatrati svojevršnim pretečama grada (Senkovića kula, Alića kula, vjerojatno i palanka). Ti će objekti u promijenjenim povijesnim okolnostima 18. stoljeća antcipirati urbani razvoj Gospića.

Razdoblje vojnokrajiškog Gospića obilježeno je brojnim gospodarskim, demografskim i društvenim odstupanjima. Povijesni se razvitak grada poklapa s oslobođenjem turskog Gospića te utemeljenjem Ličke pukovnije. Za razdoblje u kojem je Gospić na skromnim turskim temeljima planski postao stožerno mjesto, karakteristično je veliko siromaštvo te skromni obrisi budućeg stvaranja grada. Razlog takvom fragmentarnom razvitku jest prvenstveno agrarno obilježje krajiškog stanovništva te nedovoljno prilagođene mjere austrijskih vlasti. Razdoblje od sredine 18. do početka 19. stoljeća obilježeno je planskim razvojem grada. Sljedeće razdoblje vojnokrajiškog Gospića (1815.–1881.) omogućilo je društvene i socioekonomske mehanizme iz kojih će Gospić, ukinućem stoljetnog vojničkog sustava te preuzimanjem nove uloge središta Ličko-krbavske županije, u 20. stoljeću postati grad u današnjem smislu.

Unatoč tome što je 1880-ih postao središtem Ličko-krbavske županije, Gospić nije dobio pravni status grada. Do Prvoga svjetskog rata bio je „trgovište“, tj. ni grad ni selo, a uz to i kotarsko i općinsko središte, iako ga se kao županijsko središte moglo neformalno smatrati i gradom. Budući da se u to vrijeme više ljudi rađalo nego umiralo, prirodni je porast broja stanovnika, unatoč iseljavanju u Slavoniju i prekomorske zemlje, imao pozitivan predznak. Brojne obitelji u gospićkom kraju živjele su u skromnim drvenim prizemnicama. U samome gradu bilo je zidanih katnica i dvokatnica (npr. zgrada gospićke gimnazije od klesanoga kamena), a samo dvije zgrade bile su trokatnice (u jednoj je bila smještena zemaljska kaznionica). Osnovna gospodarska djelatnost u gospićkom kraju potkraj 19. i početkom 20. stoljeća bila je poljoprivreda. Malobrojni obrtnici u gradu radili su uglavnom kao pojedinci i pretežno zadovoljavali samo skromne potrebe svojih sugrađana i mještana okolnih sela, a samo nekoliko poduzetnika zapošljavalo je do pet ili više pomoćnih radnika. Istodobno je nastavu u pučkim školama gospićkog kotara polazila samo petina djece u školskoj dobi, većinom dječaci i vrlo malo djevojčice, uglavnom iz grada i znatno manje iz seoske okolice. Zbog toga više od polovine muškaraca i još više žena u kotaru starijih od pet godina nije znalo ni čitati ni pisati. Načinom života većine svojih stanovnika upravno središte Ličko-krbavske županije nije previše odudaralo od svoje ruralne okolice, ali je kao urbani nukleus bilo prostorno osmišljenije i uređenije i u njemu je u to doba živio razmjerno malobrojan građanski sloj, pretežno obrtnici, trgovci, činovnici, časnici, svećenici,

učitelji i dr. Na Novčici je postojalo uređeno kupalište za građanstvo, a obližnji Jasikovac bio je omiljeno odredište za šetnje i zabave.

Između dva svjetska rata Gospić je doživio značajne političke i socio-ekonomske promjene. Prigodom preustroja jugoslavenske države u prvoj polovini 1920-ih nije postao upravno sjedište nove Primorsko-krajiške oblasti, pa je došlo do odljeva činovnika iz toga područja i zatvaranja mnogih ustanova koje su do tada djelovale u središtu nekadašnje Ličko-krbavske županije. Unatoč tome Gospić je tijekom čitavog međuratnog razdoblja bio središte upravne općine i gospićkog kotara te središte Like. U gradu su djelovale brojne kulturne i prosvjetne institucije. Također, ondje su živjeli i aktivno radili brojni intelektualci koji su ostavili značajan trag u hrvatskoj kulturi. Prije Drugoga svjetskog rata u gradu su se nalazile i brojne velike i male trgovine, dva velika hotela te mnoštvo manjih gostionica.

Na političkome planu na gospićkom su se području nakon stvaranja nove države vrlo brzo sukobile dvije suprotstavljene političke koncepcije: jugoslavensko-unitaristička i (kon)federalistička. Većina hrvatskoga stanovništva u Gospiću i Lici u međuratnom se razdoblju okupljala oko Hrvatske (republikanske) seljačke stranke. Općenito se može reći kako su političke prilike u Gospiću između dva svjetska rata obilježili pritisci vlasti, izborne prijevare, iznude i nasilja prema protivnicima centralizacije i unitarizma, ponajprije prema hrvatskom stanovništvu i Hrvatskoj seljačkoj stranci na čitavom ličkom području. Teror se osobito raširio za vrijeme Šestosiječanjske diktature, kada su vlasti u Beogradu likvidacijama i uhićenjima te internacijama nastojale obezglaviti hrvatske oporbene političke stranke. Situacija se donekle stabilizirala u drugoj polovini 1930-ih godina kada se u Gospiću i okolici obnavlja politički život i djelovanje raznih organizacija Hrvatske seljačke stranke koje izrazito organizirano i uspješno djeluju na političkom, ali i kulturno-prosvjetnom i gospodarskom planu. Uoči Drugoga svjetskog rata intenzivira se na gospićkom području djelovanje ilegalnih ustaških i komunističkih organizacija. Dotadašnja mirotvorna politika Hrvatske seljačke stranke sve se više povlači pred agresivnim revolucionarnim zahtjevima svojih političkih protivnika, koji su nastupali s pretežno nacionalističkih odnosno klasnih pozicija. Napadom sila Osovine na Kraljevinu Jugoslaviju i raspadom jugoslavenske države u travanj-skom ratu 1941. nastat će i nova situacija na gospićkom području.

Nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske u travnju 1941. počela je već krajem srpnja iste godine na području Like i u gospićkom kotaru pobuna srpskog stanovništva. Istodobno organizacija Komunističke partije od samog se početka orijentirala na poduzimanje oružanih akcija i stvaranje ustaničkih (pobunjeničkih) žarišta. Radi svladavanja pobuna osnovan je u Gospiću početkom kolovoza 1941. Lički zdruk pod zapovjedništvom generala Mihajla Lukića. Svojim postupcima i otvorenom naklonošću prema pobunjenicima (Srbima) te negodovanjem protiv postupaka ustaša, Talijani su pružili potporu pobunjenicima. Vlast Nezavisne Države Hrvatske u Lici neprestano je funkcionirala u tijeku Drugog svjetskog rata jedino u najvećem središtu – Gospiću, koji je bio osobito važno uporište i stoga su ulagani znatni naponi u njegovu obranu.

Gospić je u socijalističko razdoblje i drugu Jugoslaviju ušao u velikim ranama koje je podnijelo njegovo stanovništvo pod komunističkom vlašću nakon sloma

nacističke Njemačke i Nezavisne Države Hrvatske. Ipak, grad se uskoro počeo ubrzano razvijati kao političko, privredno, obrazovno, kulturno i sportsko središte Like. U razdoblju od 1945. do 1990. Gospić je doživio najveći uspon. Njegovo stanovništvo se udvostručilo, što je pratila intenzivna stambena gradnja. Riješena je vitalna infrastruktura: elektrifikacija, asfaltiranje prometnica, vodovod i kanalizacija, razvila se trgovina, dijelom industrija i poljoprivreda. Srpska agresija na Hrvatsku ranih 1990-ih godina ostavila je dubokog traga na Gospić, u kojem se stanovništvo smanjilo za trećinu, razoreni su brojni stambeni, privredni, kulturni i sakralni objekti. Gospićani su kao pobjednici dočekali slobodu u samostalnoj Hrvatskoj, a u posljednja dva desetljeća liječe ratne rane i stavljaju ljudske i privredne resurse u funkciju razvoja za sretniju budućnost.

Godina 1991. bila je najteža ratna godina za Gospić u Domovinskom ratu. Grad je doživio sudbinu sličnu drugim sredinama u kojima je postotak Srba bio dostatan da se dovede u pitanje njihova pripadnost Republici Hrvatskoj. S time je rat bio neizbježan i u njemu su najveći gubitnici bili upravo pobunjeni Srbi. Nekim ratnim epizodama iz 1991. i 1993. nakon završetka rata bavilo se i hrvatsko pravosuđe.

O Lici i njezinoj tradicijskoj kulturi, „narodnom životu i običajima“, kako se običava reći, malo je pisano. Postoje samo dvije monografije o dva sela, Kompolju i Ivčević Kosi, dva jedina temeljita prikaza tradicijskog života određenih predjela Like. U etnologiji, kako bismo se u (kulturnom) prostoru lakše snašli i odredili, baratamo pojmom tzv. kulturnih zona, kulturnih areala, pa se, na temelju pronađenih pojava iz tradicijske kulture i Gospić i gospićki kraj uklapaju u takve kulturološke odrednice. Zbog spomenute uvjetovanosti, a i zbog ciljanog autorskog odabira, posebna je pažnja u ovoj monografiji poklonjena još neobjavljenoj građi i analizi nekih pojava koje plijene svojom neobičnošću i zanimljivošću, odnosno koje zbog svoje „egzotičnosti“ iskaču iz uobičajenih okvira prikaza „narodnoga života“.

Govor stanovnika današnjeg grada Gospića oblikovao se i mijenjao tijekom povijesti pod utjecajem seoba stanovništva, od kojih se posljednja dogodila u Domovinskom ratu. Prevladavaju obilježja zapadnog (novoštokavskog ikavskog) dijalekta kojim lički Hrvati na ovome području govore nakon progona Turaka u 17. stoljeću i tadašnjih seoba, a uz njih se susreću i obilježja govora ličkih Srba (lički poddijalekt istočnohercegovačko-krajiškog dijalekta ijekavskog izgovora) čiji se broj na gospićkom prostoru znatno smanjio iseljavanjem u posljednjem ratu. U posebnom prilogu navedene su, na način popularnog zavičajnog razlikovnog rječnika, karakteristične riječi i izrazi koji se koriste u Gospiću i okolici, i to na temelju osobnog jezičnog iskustva autora te uvida u aktualne rječnike ličke ikavice. U svojevrsnoj antologiji pjesama o Gospiću kao pjesničkom motivu zastupljeni su pjesnici o Gospiću i okolnim mjestima. U prvome dijelu obrađeni su različiti pjesnici s jednom pjesmom prema izboru autora, a u drugom su posebno vrednovane pjesme Grge Rupčića kao najplodnijeg pjesnika Gospića i Like.

Planovi s kraja 18. i početka 19. stoljeća pokazuju urbanu izgradnju Gospića i unošenje novih sadržaja: stanova zapovjednika, zatvora, mlinova, pilana, mostova. Plan iz 1822. pokazuje da je grad bio podijeljen na četvrti, što je bilo provedeno

prema komunikacijskim pravcima. U središtu Gospića nalaze se neke od istaknutijih povijesnih građevina: župna crkva Navještenja Blažene Djevice Marije, vojni objekt 18. stoljeća (danas Đački dom), zgrada Krajiške uprave (danas Muzej Like), uglovnica u Ulici F. Biničkog 18, Murkanov mlin i niz kuća u Mlinarskoj ulici, stambeno-poslovna građevina nasuprot župne crkve iz 1850., kapela sv. Marije Magdalene na groblju, zgrada Realne škole, zgrada Državnog arhiva, zgrada Vojarne, Županije, Suda, Učeničkog doma (danas sjedište Gospičko-senjske biskupije) te niz stambenih građevina historicizma i secesije u Kaniškoj ulici.

Nakon razvojačenja Vojne krajine (1871.–1881.), u kojoj je službeni jezik bio njemački, njenim pripojenjem civilnoj Hrvatskoj 1881. i uspostavljanjem Ličko-krbavske županije 1886. sa središtem u Gospiću stekli su se uvjeti za izdavanje prvog gospičkog glasila na hrvatskom jeziku. Iste godine počeo je izlaziti *Ličanin*, časopis za pučku prosvjetu, gospodarstvo i zabavu. To je glasilo podržavalo aktualnu carsku i bansku vlast. Glasila koja su se pojavljivala poslije, za vrijeme Austro-Ugarske, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina Jugoslavija) i komunističke Jugoslavije, bila su instrumenti političkih stranaka jer su ih one pokretale i financirale. Iznimka su bila glasila koja su se pojavila u samostalnoj Hrvatskoj: *Vila Velebita* (zbog ratnih i drugih okolnosti izlazila je u Zagrebu), *List*, *Lički planinar* i *Lička revija*. Razni zbornici i lički kalendari koji su izlazili od 1922. do 2005. bili su zrcalo svoje sredine i svoga vremena. Katolička vjerska glasila *Župa* i *Ličke župe*, koja su izlazila od 1979. do 1985. godine, uređivana su u duhu kršćanske tolerancije i u tadašnje komunističko jednumlje unosila su dašak demokracije. Nakon uspostave Gospičko-senjske biskupije 2000. pojavilo se sedam vjerskih glasila (nacionalna, biskupijska, župska i vojna), od kojih sada, povremeno ili redovito, izlaze četiri. Gospić, županijsko i općinsko središte, nema svoga glasila.

Jedna od najutjecajnijih gospićkih obitelji krajem 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća bila je široko razgranata obitelj Lovre Pavelića, veletrgovca, veleposjednika, građevinskog poduzetnika, osnivača Prve ličke štedionice i suvlasnika parobrodarske kompanije sa sjedištem u Senju. Njegova desna ruka u svim poslovima, a poslije očeve smrti glava obitelji, bio je mlađi sin Nikola. Najstariji Lovrin sin bio je dr. Ante Pavelić (zubar), zastupnik u Hrvatskom saboru, potpredsjednik Narodnog vijeća, podnositelj „Adrese“ srpskom regentu Aleksandru Karađorđeviću u Beogradu, senator u Skupštini Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Najmlađi sin Stipe (Stipica), veleposjednik, bio je osobito aktivan u Ličkoj gospodarskoj podružnici. Jedan Lovrin zet bio je dr. Živko Petričić (odvjetnik), također zastupnik u Hrvatskom saboru, član Narodnog vijeća i ministar trgovine u Kraljevini SHS. Drugi zet bio je dr. Ferdo Grospić (kotarski liječnik), otac istaknutog ortopeda dr. Ferde Grospića, a treći dr. Marko Tomičić. Od članova šire obitelji spomena su vrijedni naročito dr. Mile Miškulin, odvjetnik, publicist, narodni zastupnik, ministar pravde itd. te Ivan Murković, veleposjednik i zastupnik u Hrvatskom saboru. Po onome što je ostalo zapisano, osim rodbinske povezanosti, zajednička im je bila socijalna osjetljivost i društvena angažiranost. Njihove supruge bile su na čelu ženskih društava i predvodile su razne humanitarne akcije. Nekoliko desetljeća članovi tih obitelji predstavljali su gospićku društvenu elitu i obilježili su bogat društveni život grada. Iz gospićkih novina, drugih glasila i literature iščitava se

njihov važan doprinos gospodarskom prosperitetu, kulturnoj fizionomiji i ugledu uljuđenog srednjoeuropskog grada Gospića.

Muzej Like Gospić danas ima značaj najvažnijeg općeg, regionalnog muzeja u Ličko-senjskoj županiji te je po svojim sadržajima i djelatnostima središnja kulturna ustanova u Gospiću. Glavno je poslanje Muzeja upoznati posjetitelje s bogatom zavičajnom kulturno-povijesnom baštinom kroz sakupljanje, zaštitu, obradu i prezentaciju građe. Izniman je Lički likovni anale, koji je postao sastavni dio likovne klime Gospića i uklopio se u aktualna likovna zbivanja Hrvatske. U 50 godina postojanja Muzej je rastao i mijenjao fizionomiju, u skladu s tim selio se, mijenjao smještaj, ali je useljenjem u današnju zgradu u staroj gradskoj jezgri širio svoje zbirke darovima, otkupima, istraživanjima, nastojeći držati korak s novim smjerovima u muzeologiji. Bio je nagrađivan, hvaljen i ponekad kritiziran, ali kontinuirano prisutan i nezaobilazan u njegovanju kulturnih vrijednosti grada Gospića i ličkog kraja.

Počeci djelovanja Matice hrvatske u Gospiću datiraju od 1843. godine, a povjerenik, gospićki trgovac Antun Prpić i članovi utemeljitelji obvezali su se da će godišnje novčano pomagati Maticu s po 50 forinti. To su bili: Antun Mačecević, Grgur Pavičić i Antun Prpić. Tek od 1876. povjerenici djeluju u pravom smislu riječi. Zadatak im je bio omasoviti Maticu i distribuirati što više Matičinih knjiga među građanstvom. Članovima su bili ne samo mnogi građani nego i mnoge udruge, škole i ustanove. To je pomoglo stvaranju građanskog sloja u Gospiću tijekom 19. stoljeća. Godine 1941. Matica hrvatska je prestala s radom. Tek 1966. godine u Gospiću je obnovljen rad Matice hrvatske i trajao je do 1971., kada joj je rad zabranjen. U tom razdoblju naglasak je bio na očuvanju hrvatskog jezika. Izdano je nekoliko knjiga i postavljeno više spomen-ploča. Dolaskom demokratskih promjena 1990. godine održana je obnoviteljska skupština Matice hrvatske u Gospiću. Od tada do današnjih dana gospićki Ogranak bilježi mnoge uspjehe. Izdano je desetak knjiga i održana mnoga predavanja, tribine i književne večeri za građanstvo. Najveći uspjeh postigao je *Gospićki spomen zbornik*. Od 2000. godine Ogranak izdaje i svoj časopis *Ličku reviju*.

U Gospiću je 1898. osnovano planinarsko društvo „Visočica“ kao prvo planinarsko društvo u Hrvatskoj izvan Zagreba. Za razliku od planinarstva u drugim europskim zemljama hrvatsko je planinarstvo ujedno bilo kulturni pokret. Tu su ideju slijedili i gospićki planinari, jer su mnogi gospićki intelektualci bili članovi planinarskog društva. Osim planinarskih izleta, izgradnje i uređenja planinarskih kuća i putova velika se pažnja posvećivala organiziranju predavanja, izložbi fotografija, istraživanja raseljenih sela, prirodne i kulturne baštine i flore i faune Velebita na koji je gospićko planinarstvo bilo najviše usmjereno. Da bi bolje plasirali svoje ideje, svoja zapažanja i istraživanja planinari Visočice pokrenuli su i svoj časopis *Lički planinar*. Mnoga spomenuta imena dokaz su velikog interesa za planinarstvo u Gospiću, a njihov je rad prepoznat i u Hrvatskom planinarskom savezu kroz brojna priznanja.

Gospić se u srednjem vijeku ne spominje. Njegov nagli rast događa se u 18. stoljeću kada postaje vojno upravno mjesto i sjedište Ličke pukovnije. Taj rast prati i crkvena uprava. Do kraja Vojne krajine u njemu će stolovati vojni kapelan. Samo-

stalna biskupijska kapelanija postaje 1756., kada počinju i matice. Župno središte postaje 1779., čime je ujedno postao sjedište ličko-krbavskog arhidakona. Župnik je ujedno arhidakon, sve do 1945. godine. Nakon oslobođanja Like i Krbave od Turaka planirano je da se na tom prostoru obnovi neko biskupijsko središte, ali se sredinom 18. stoljeća od toga odustalo. Područje se do 1833. navodi kao sastavni dio Modruške biskupije ili kao samostalna upravna jedinica pod senjskim biskupom. Nakon spomenute godine nalazi se unutar Senjske biskupije. Arhidakonat će od tada obuhvaćati tri dekanata: gospički, perušićki i udbinski. Oni nakon 1969. sačinjavaju samo jedan – gospički dekanat. Gospička župa imala je više poznatih i uglednih župnika. Među njima valja spomenuti Grgura Pančića (1810.–1865.), Dragutina Kukulja (1940.–1945.) i biskupa Josipa Pavlišića (1966.–1970.). Gospić je 2000. godine postao sjedište novoosnovane Gospičko-senjske biskupije, a župna je crkva podignuta na katedralu. Pored župne crkve, u Gospiću su dvije veće kapele: sv. Ivana Nepomuka u Kaniškoj ulici i sv. Marije Magdalene na groblju.

U životu svake zajednice obrazovanje i školstvo predstavljaju životnost bez koje je napredak nezamisliv. Iako je Gospić dijelio tešku povijesnu sudbinu Like, ipak možemo pratiti bogatu razvojnu liniju školstva što svjedoči o stoljetnoj borbi čovjeka za opstanak na tom prostoru. U tim povijesnim mijenama početci školstva ostali su zamagljeni, ali vjerovatno su vezani uz život crkve te je i u prošlosti bilo pismenih i obrazovnih ljudi. Od početaka života grada Gospića razvidno je da je on središte obrazovanja i prosvjete. Početke školstva pratimo od 18. stoljeća i otvaranja pučke škole pa sve do ustroja školstva u suvremeno doba. Gimnazijsko i učiteljsko obrazovanje ima u gradu dugu tradiciju. Danas grad ima jednu osnovnu školu, dvije srednje škole i središte je visokog obrazovanja. Djelatnost škola osjeća se u društvenom i kulturnom životu grada.

Na korpusu od 50 ojkonima koji pripadaju administrativnom području grada Gospića moguće je uočiti njihovu raznolikost na semantičkoj i strukturalnoj razini uvjetovanu jezično-povijesnim, gospodarskim te zemljopisnim odrednicama. Približno su jednako zastupljeni ojkonimi značenjski vezani uz čovjeka i njegovo djelovanje u povijesnom slijedu, kao i oni motivirani osobitostima tla ili biljnim i životinjskim svijetom. Manji dio gospičkih ojkonima ima nejasnu motivaciju. Jedan dio motiviran utjecajem čovjekova rada odnosi se na specifično kulturno-povijesno djelovanje (Lički Novi, Bužim, Bilaj, Široka Kula...), drugi se vezuje uz gospodarsku djelatnost stanovništva (Kalinovača, Mušaluk, Brušane, Budak, Donje Pazarište, Gornje Pazarište, Lički Čitluk...), treći je određen duhovnim životom (Gospić, Popovača Pazariška), a četvrti posjeduje antroponimnu motivaciju (Aleksinica, Mogorić, Rizvanuša). U drugu skupinu ulaze ojkonimi čije je ime vezano uz neke od zemljopisnih odrednica. Dio naziva motiviran je izgledom i osobitostima tla (Debelo Brdo, Podastrana, Podoštra, Klanac, Mala Plana, Velika Plana, Smiljansko Polje, Ornice, Vaganac), drugi upućuje na motiviranost nazivima biljaka (Brezik, Drenovac Radučki, Kruškovac, Novoselo Trnovačko, Smiljan), treći motivaciju pronalazi u nazivima životinja (Lički Ribnik, Žabica...), a četvrti je motiviran vodom (Kaniža, Rastoka, Zavode...). U strukturalnom određenju razvidan je gotovo istovjetan odnos jednočlanih (Medak, Brušane...) i dvočlanih (Pavlovac Vrebački, Veliki Žitnik...) ojkonima među kojima nailazimo na toponimijske sintagme: pridjev+ojkonim (Lički Osik, Lički Čitluk), pridjev+pridjev (Lič-

ki Novi), ojkonim+pridjev (Kaniža Gospićka). Tvorbena struktura gospićkih ojkonima, dakle, raznolika je i obuhvaća već navedenu dvodijelnu strukturu, potom imena preuzeta kao imenice bez afikslnih dodataka, ali i ona nastala prefikslnom (Podoštra, Podastrana, Zavođe...), sufikslnom tvorbom (Kukljić, Mušaluk, Trnovac, Vaganac...) te tvorbenim srastanjem (Divoselo, Novoselo). Nalazimo više ojkonima slavenškog i turskog podrijetla nego onih romanskog podrijetla. Ojkonimi administrativnog područja grada Gospića nude nam se kao nezaobilazni jezični spomenici koji svojom značenjskom i strukturalnom raznolikošću svjedoče bogatu povijest jednog dijela Like uvjetovanu njenim prirodnim, gospodarskim, političkim i kulturnim osobitostima.

Kako su groblja i grobovi, grobnice i nadgrobni spomenici koji se u njima nalaze uvijek vjeran odraz povijesnih zbivanja kraja u kojem se nalaze, u monografiji je obrađena povijesna, vojna i društvena te crkvena situacija na ličkom području te posebno u gradu Gospiću, a u taj okvir ulazi i tema o gospićkim grobljima i nadgrobnim spomenicima. Iz analize je vidljivo kako se na Gradskom groblju sv. Marije Magdalene nalazi velik broj sačuvanih spomen-obilježja kako posve nepoznatih, anonimnih tako i mnogih poznatih gospićkih pojedinaca i obitelji. Prikazano je i djelo – grobnica obitelji Pavelić s poprsjem „Hercegovke“ – velikoga hrvatskog kipara Ivana Rendića, ali i svi drugi svojom pojavom, oblikom i pisanim sadržajem vrijedni nadgrobni spomenici. Također je pokazano kako je to groblje istodobno mjesto iskazivanja ljutnje i nemoći preživjelih Gospićana, ali i potomaka žrtava partizanskog zločina nakon 1945. godine, koji su podizanjem posebnih spomen-ploča na vanjskim zidovima samoga groblja željeli upozoriti ne samo postojeće gospićke, županijske i državne vlasti, nego i svakoga slučajnog prolaznika i posjetitelja groblja da zemni ostaci nevinih žrtava nisu dostojno pokopani unatoč žrtvi koju su podnijeli za stvaranje suvremene Hrvatske. U analizi je posebna pozornost posvećena grobnoj ikonografiji i simbolici. Također, pravoslavno groblje na Jaskovcu mjesto je ukopa mnogih uglednih, ali i običnih gospićkih Srba pravoslavaca, ali i Srba pripadnika partizanskog i komunističkog pokreta. Na groblju su i dva nadgrobna spomenika koje je svojim roditeljima dao podignuti Nikola Tesla. Tu je i spomen-obilježje poginulim pripadnicima partizanskog pokreta tijekom Drugog svjetskog rata. Materijalni i socijalni status pojedinca, kao i njegov položaj u danoj društvenoj i crkvenoj zajednici, moguće je određivati prema nadgrobnim spomenicima, ponajprije prema obiteljskim grobnicama, njihovoj veličini i obliku, zatim vrsti materijala od kojeg su izrađene kao i mjestu na groblju gdje su postavljene. Provedena analiza, popraćena autentičnim autorovim fotografijama, htjela je osim toga pokazati kako se ljudski život ne zbiva samo u područjima realnoga življenja nego i na mjestima gdje započinje realnost smrti ali i nadanja u zagrobni život, na mjestima gdje se u cijelosti zrcali čovjekov ne samo religijski, nego i nacionalni, ideološki, kulturni i socijalni habitus. A to spomenuta dva groblja u cijelosti pokazuju i svjedoče.

Gospić je grad koji je u Domovinskom ratu posebno stradao, osobito demografski i gospodarski. Ako je uopće moguće govoriti o pozitivnim posljedicama rata i osobito posljedicama osamostaljenja Hrvatske te društvenog i političkog preustroja Hrvatske, onda je to, u slučaju Gospića, bila sveukupna remodelacija društveno-političkih odnosa koja je pridonijela brzom povećanju moći koja se nuž-

no koncentrira u županijskom centru, potom broja funkcija, usluga, djelatnosti. Zato, unatoč padu broja stanovnika i gospodarske aktivnosti, za Gospić je moguće tvrditi da je doživio određeni procvat, a sam se pozicionirao kao razvojni akter u regiji. Gospić je i tradicionalno središte na tom prostoru, što, unatoč nerazumijevanju i nedovoljnoj potpori u nekim drugim vremenima, predstavlja nezaobilazan dodatni impuls njegovu današnjem razvitku. Unapređenje teritorijalne mreže kojoj je u osnovi lokalna privlačnost grada i osjećaj zavičajne pripadnosti, ali koja – osuvremenjena – ne implicira istovjetnost s autarkičnošću, omogućava iskorak prema globalnoj efikasnosti.

Kulturna baština je važan čimbenik artikuliranja lokalnih i regionalnih identiteta. Stoga su u monografiji detektirani okolišni aspekti lokalne/regionalne kulture svojstvene gradu Gospiću te okolišne vrijednosti koje ta kultura promiče (tradicijiska znanja o lokalnom okolišu, tradicijske okolišne prakse, lokalne manifestacije koje simboliziraju veze lokalne kulture sa životnim procesima u prirodnom okolišu itd.). I na primjeru Gospića se pokazuje da se povezivanje čovjeka/društva i prirode zbiva kroz ponovno otkrivanje dijela tradicijske mudrosti. Ti sadržaji čuvaju stare, ali ne i zastarjele spoznaje o uzajamno plodotvornim odnosima ljudske zajednice i prirode. U Gospiću se to novo otkrivanje tradicijske mudrosti zbiva ponajprije kroz osmišljavanje turističke ponude. Riječ je o višestruko korisnom procesu jer se tako ne kreiraju samo sadržaji kojima se neka zajednica predstavlja drugima, nego se također osvješćuju njezin aktualni položaj i perspektive.

„Jesen u Lici“ manifestacija je koja putem tradicije i kulturne baštine ličkog kraja predstavlja nove prilike i mogućnosti razvoja. Okarakterizirana kao svojevrsan sajam, kao „invencija u tradicionalnom“, „Jesen“ je prikazana kao događanje koje ima budućnost, odnosno događanje namijenjeno boljoj budućnosti. Ideje koje promoviraju izlagači „Jeseni“ sigurno su korisni napatci koji se mogu primijeniti pri planiranju razvoja ovoga kraja. Integralna održivost, pa prema tome i održivi razvoj, predstavlja koncept poželjnog načina razvoja budućnosti te bi stoga i Lika trebala krenuti u tom smjeru. Upravo zbog toga „Jesen“ je dobar način predstavljanja prošlosti na temelju koje se može i treba planirati budući razvoj i prosperitet. Izlažući rukotvorine, suvenire, prehrambene i druge proizvode, predstavljajući stare zanate, ta dvodnevna manifestacija na specifičan način simbolizira ono što se u modernoj sociološkoj teoriji naziva „retradicionalizacijom društvenog života“. Individualizacija, potpomognuta uzmakom tradicije i običaja, sigurno nije jedan od pratitelja ove manifestacije. Naprotiv, Grad Gospić, njegova ruralna okolica, pa tako i cijela Lika putem „Jeseni u Lici“ postaje mjesto i prilika za stjecanje iskustava i usvajanje znanja temeljenih upravo na naslijeđu. Prije nešto više od deset godina, izložba je zaživjela tek kao ideja nekolicine entuzijasta, a vremenom je prerasla u najveću gospodarsku manifestaciju na ličkom prostoru. Grad Gospić, domaćin „Jeseni u Lici“, tom je izložbom pridonio svojem vodećem položaju u Ličko-senjskoj županiji.

Socijalni identitet građana Gospića analizira se na teorijskoj i metodološkoj pozadini razvijenoj u okviru socijalne psihologije i sociologije te na temelju primijenjenog anketnog upitnika na reprezentativnom uzorku građana. Anketom su obuhvaćeni aspekti identiteta: socijalni i nacionalni identitet, privrženost gradu, stereotipi te percepcija međugrupnog povjerenja i sigurnosti. Osim toga obuhva-

ćen je odnos građana prema glavnim uporištima razvitka grada te percepcija uloge lokalne javnosti u planiranju razvitka. Prema većini odrednica identiteta Gospićani su slični drugim stanovnicima iz regionalnog okružja i, uz neke posebnosti, građanima drugih gradova u Hrvatskoj. Posebnosti se odnose na geopolitički položaj Gospića u Hrvatskoj te ljudske žrtve i posljedice razaranja u hrvatskom Domovinskom ratu kojima je Gospić slično Vukovaru i nekoliko drugih gradova bio ekstremno izložen.

Razvoj Gospića u 21. stoljeću u velikoj će mjeri odrediti sposobnost gradskih elita da: a) razumiju trendove u okruženju, b) inovativno vode proces obnove Grada u okviru „Zakona o obnovi područja pod posebnom državnom skrbi“. Naime, trendovi u okruženju, opisani u ROP-u, jasno pokazuju razvojno usmjerenje Županije prema sektoru usluga, posebno turizmu, te prema lokalno prihvatljivim oblicima poljoprivredne proizvodnje i drvenoj industriji. S druge strane, Zakon o obnovi područja pod posebnom državnom skrbi (NN, 2008) svrstava Gospić u kategoriju naselja potpuno obuhvaćenih zakonom. S obzirom na to da se u tom zakonu „obnova“ prvenstveno tretira kao „nadoknada za ratom razrušeno“, a element razvoja nije naglašen u smislu u kojem ga naglašava razvojni operativni plan (ROP), valja se nadati da će procesom razmjene informacija lokalna samouprava znati pronaći prostor za kreativne iskorake i inovacijske zahvate.